

Hendrik Adamsoni murdeluuleauhind

Jüri Viikberg

eesti keele instituudi murdeuurija
ja Tallinna ülikooli õppejõud

Üks omanäolisemaid meie kirjarahvast ergutavate tunnustuste seas on Hendrik Adamsoni nime kandev auhind, mida annab alates 1994. aastast välja Tarvastu vald. Selle auhinna pälvib luuletaja, kes kirjutab värse murdekeeles. Tegu on nimelt murdeluulepreemiaga, mis hindab nii autorite kirjanduslikku luulesoont kui ka nende värsside väljendusvormi, murdekeelt.

Murre loeb

Vähemasti keele poolest on Eesti suurriigi mõõtu, sest värvikaid murdeid on meil palju. Murdekeel on olnud maarahva kõige igapäevasem ja loomumomane kõnekeel, ühtlasi alus, millele tuginedes on kirjakeelt märgatud ja omandatud. Kui murdekeel on igapäevaelu loomulik osa, siis isegi „kell lüüp, kilk tiksup murrakun”. Kirjakeel on lugupeetud, ta teenib ja ühendab rahvast, ta seisund ei tekita kahtlust. Ometi tohiksime olla jõudnud juba aega, kus tahaksime kirjakeele kõrval murdekeelt mitte ainult sallida, vaid ka teadlikult kasutada. Kirjakeelt eitamata või selles kahtlemata.

„Maaailmas on vähe rahvaid ja keeli, mis oleksid murrete poolest nõndavõrd õnnistatud kui eesti keel,” on öelnud Eesti ning Mulgi luuletaja Nikolai Baturin. On ju murdekeel ühtlasi hindamatu keeleallikas, kust kirjakeelele ammutada uudset ja huvitavat lisa ning avardada sedakaudu kõnekeelt ja kogu kirjandusilma.

Olgugi murdekeel (olnud) meie loomulik keelekeskkond, pole murrete ülearu palju kiitust jagunud. Pigem vastupidi, enamasti on kirjakeel saanud kogu au ja tähelepanu endale. Murdeainesest on kirjakeelt ehitatud ja ehitud, põhjaeestlaste murdeist on kirjakeel kõige iseloomuliku ja eripärase endasse varunud ning sellest kosunud. Vene ajal pidid murded end koguni koomale tõmbama, end maha salgama ja kirjakeelt toetama. Sest

siis oli eesti kirjakeel me ainus ühine ja avalik tegevuspaik. Kogu rahvas löi tuliselt kaasa, kui arutelu puudutas kas mitmuse osastava paralleelvorme, uudissõnu või ametnike kantseliiti. Keelest oli kujunenud võitlusväli, alternatiiv, millel poliitilise vabaduseta rahvas tegutses (või kähmles) ja maandas vaimseid pingeid.

Nüüd Euroopa ühiskodus elades täheldame taas ühtlustamistendentse, mida soosivad Euroopa Liidu raha- ja majanduspoliitika, kaupade, ideede ja inimeste vaba liikumine jpm. Üheülbastumise vastukaaluks paistab tõusvat iga rahva kultuuriline eripära ning rõhutamist leidvat teistest eristavad jooned. Rahva kuvandit võivad meelde jäävaks vermida näiteks suitsusaun, Skype või tuljak, nagu ka kuppelmaastik, valged ööd või keele kõlarikkus (mida murderikkus võimendab). Tähtis pole aga oma originaalsust üksnes teistele näidata, tähtis on sellest ka ise lugu pidada.

Hendrik Adamsoni nimi

Hendrik Adamsoni sõnastatud „Om maid maailman tuhandit ja rahvit mitmit miljunit – üitsainus Mulgimaa” on ülistus kodukamarale, mis Juhan Simmi viisistatud lauluna rahva südame võitnud. Tarvastu mail sündinud luulevõistlusele ei pidanud minema kaugelt nime otsima, sest igioma murderluulik Adamson oli esimene ja otsekui loomusunniline valik. Adamsoni luule võib olla küll suhteliselt lihtne, kuid see on sisukas ning isikupärane. „Just tema mulgimurdelised luuletused on need, mis olid, on ja jäävad ereda tähena Eestimaa luuletaevasse särama,” on lausunud professor Karl Muru.

Murdeluuleauhind saab teoks

Kõigepealt oli mõte. Aga mõte sündis umbsetel aegadel ja mõtteks see jäigi, sest võõras võim ei kannatanud rahvustunnet ega rahvuskultuuri. Kultuur võis olla rahvuslik vaid vormilt, kuid sisult pidi see olema läbini sotsialistlik. Nii kippus luule jääma võimudele silma ja jalgu. Juhan Liivi luuleauhinda anti välja aastail 1965–1969, ent keelustati siis sootuks. Kui Nikolai Baturin ärgitas seejärel murdeluulevõistlust ellu kutsuma, laideti seegi mõte maha. Ei peetud väärtuslikuks eesti keelemurdeid ega leitud luuletajana väärt olevat Henrik Adamsoni, kelle nime järgi sooviti kirjandusauhinda nimetada.

Mõte ise oli ometi armas ja seepärast mõeldi üha edasi. Statuuti välja töötades jõuti otsusele, et võistlus ei tohiks piirduda üksnes Mulgi

murdega, vaid kaasama peaks teisedki murded ja murrakud, et lisada üritusele haaret ja kaalu. Kaasa tõmmata tuli ka noored.

Armas mõte jäi tollal küll soiku, kuid virgus elule uue iseseisvuse ajal. Nikolai Baturini avalduse põhjal otsustas Tarvastu vallavolikogu 26. jaanuaril 1994 asutada Hendrik Adamsoni nimelise murdeluulepreemia ning moodustada väljaandmist korraldav komisjon. Märtsis nimetati komisjoni esialgne koosseis, koostati auhinna statuut ja auhind kuulutati sündinuks: „Austades rahva muistekeelt, eesti keele murdeid ning nende rikkusi, pidades silmas nende kadumatut väärtust loomekeelena ning normkeele kõrval jätkuvat eluõigust, asutab Viljandimaa Tarvastu Vallavalitsus Hendrik Adamsoni murdeluulepreemia” (Sakala, 29.03.1994, lk 3). Komisjoni avakoosolekul 19. mail osalesid näitleja Elle Are, õpetaja Age-Pille Asser, luuletaja Nikolai Baturin, vallavanem Jaan Lukas, kirjandusteadlane Karl Muru, kirjandusteadlane Endel Priidel, õpetaja Meeri Tuul ning ajakirjanik Ülo Võsar. Komisjoniliikmetest moodustati murdeluulevõistluse žürii ja selle esimeheks valiti professor Karl Muru. Luuleauhinna asutamine Tarvastus pidi osutama, et Tarvastu mail pole kultuurisooned kuivanud, vaid ulatuvad järjepidevalt minevikust tänasesse. Auhinna abil loodeti ahvatleda murdeluulet kirjutama ka noori, eelkõige keskkooli kirjandusringide õpilasi, kellest võiks kunagi saada loovinimesi.

Žürii istus kokku 10. augustil 1994 võistlustöid arutama. 19 autorilt oli laekunud 212 võistlustööd. Žürii ootused olid suured ning saadetud tööde hulgast väärilist ei leitud olevat. Nikolai Baturini ettepanekul määrati auhind Mats Traadile kogu tema Tartu murdes kirjutatud luuleloomingu eest. Auhind anti laureaadile kätte Mustla keskkooli aulas 6. oktoobril, Hendrik Adamsoni 103. sünniaastapäeval. Sündmuse jäädvustas Eesti Raadio toimetaja Mari Tarand, luuleauhinna saamislugu, murdelaulik Hendrik Adamsoni ja meeolukat luulepäeva kajastas ajakirjanduses Endel Priidel.

Hendrik Adamsoni murdeluulevõistlused on rikastanud meie murde- ja luuleelu nüüd juba paarkümmend aastat. Esimesele laureaadile järgnesid Ilmar Vananurm (1996), Siim Kärner (1998), Ain Kaalep (2000), Monika Hint (2002), Milvi Panga (2004), Nikolai Baturin (2006), Häniläne (2008), Leila Smithson (Holts) (2010), Maie Perve (2012) ja Ene Säinast (2014).

Esimestel võistlustel pälvis pärjatud laureaat kogu tähelepanu ja tunnustuse, hiljem on laureaadi kõrval soovitud tunnustada teisigi silma

paistnud autoreid. Nõnda on ergutusauhinna pälvinud Aapo Ilves (2000), Enda Naaber (2006), Jan Rahman (2010), Vello Jaska (2012) ja Elme Männi (2014). Noorte osalejate seast on silma paistnud Mari Sõrmus (2002), Helena Kesonen (2006), Anna-Liisa Vaher (2010), Merili Pappel ja Eliise Aniott (2012). Nimekate meistrite selja tagant paistavad järgmised luulemeelsed tulijad, uued värsitundlikud sõnaseadjad. Auhinnasaajate ring on rõõmustaval moel laienenud ja nõnda torkavad silma autorid, keda on võistlustel korduvalt edu saatnud (näiteks Milvi Panga neljal, Leila Holts kolmel korral). Loodetavasti toob tulevik neile nimedele lisa.

Keelemurde alusel võib seniseid murdeluulevõistlusi pidada eeskätt lõunaeeestlaste asjaks. Auhinnatute esireas on võro ja seto (14+1) autorid, järgnevad mulgid (8) ja tartlased (3), seejärel saarlane (1), muhulane (1) ning kihnlane (1). Kihelkondadest on enam esil Põlva (5), Urvaste (3) ja Rõuge (3) Võrumaalt ning mulkide Tarvastu (2), Paistu (2) ja Helme (2) – kõik omaaegse Liivimaa kubermangu alad! Ootuspärane oleks ning soovida tuleks, et võistlustest osavõtjaid leiduks rohkem ka saarlaste ja läänlaste seast, enam nii kõrve- kui ka rannarahva hulgast.

Žürii koosseis on aastati mitmel põhjusel vahetunud. Praegu, üheistkümneme võistluse lõpul, kuuluvad sinna kirjandusteadlane Karl Muru, näitleja Elle Are, kirjanik Nikolai Baturin, gümnaasiumiõpetaja Helle Soots, rahvakultuuri tundja Alli Laande ning keeleteadlane Jüri Viikberg (esimees). Ladusa korralduse eest kannab hoolt Tarvastu valla kultuuri- nõunik Maive Feldmann.

Võrreldes Adamsoni luulevõistluste eel- ja algusaegadega, on vahepeal toimunud rõõmustavaid muutusi. Pärimuskultuur ajab uusi võrseid ka tänasesse päeva. Murdekeel ei piilu enam vilksamisi kambriakna kardina tagant tanumale, see on saanud meie keeleruumis palju kuuldavamaks ja nähtavamaks. Hendrik Adamsoni murdeluulepreemia kõrval elavad Bernard Kangro kirjanduspreemia ja koolinoori ergutav Artur Adsoni luulepreemia. Vastasel aastatuhandel on ilmunud hulk tuumakaid murdeluulekogusid, olgu „Kõllane õtak” (2001) Mats Traadilt, „Ussisõnad” (2001) Mari Vallisoolt, „Põimaja kuu all” (2005) Leila Holtsilt, „Viie pääle” (2005) Aapo Ilveselt, Jan Rahmanilt, Contralt, Olavi Ruitlaselt ja Pulga Jaanilt, „Läämi kaemi” (2005) Milvi Pangalt, „Ma pühapääväpöllõ mõsi” (2010) Häniläselt või „Valit luulõq” (2012) Kauksi Üllet. Väsimatu Hando Runneli eestvõttel on ilmunud Hendrik Adamsoni luulest mitmeid uustrukke ning

kogutud luuletused „Om maid mailman tuhandit” (2008). See kõik on ärgitavalt mõjunud ka harrastusluuletajatele, rõõmustanud murde- ning luulesõpru, andnud mõtteainet ja hingepidet.

Hendrik Adamsoni murdeluulevõistlused jätkuvad, kümnendale järgnes üheteistkümmes ning järgmine, kaheteistkümmes võistlus toimub juba 2016. aastal. Jätkuvas murdeluules elab Hendrik Adamsoni vaim edasi, teeb suuremaks eesti luule, teeb suuremaks eesti keele.

Valik murdeluulet XXI sajandist

Hendrik Adamson. Om maid maailma tuhandit. Kogutud luuletused. Koostanud

Hando Runnel. Tartu: Ilmamaa, 2008. 732 lk.

Artur Adson. Varjuliste puie all. Luuletused. Luulõtusõ. Koostanud Õnne Kepp, toimetanud Õnne Kepp, Tiia Allas. Tallinn-Võru, 2014. 535 lk.

Leila Holts. Põimaja kuu all. Kähri: L. Holts, 2005. 62 lk.

Häniläne. Lugu rohiliidsi silmiga kuulmeistrist. Laulõ aastist 2010–2014. Lagedi: M. Paesalu, 2014. 198 lk + CD.

Häniläne. Ma pühapäävapõllõ mõsi. Võro: Võro Instituut, 2010. 129 lk.

Aapo Ilves, Jan Rahman, Contra, Olavi Ruitlane, Pulga Jaan. Viie pääle. Räpina: Väiku Vällaandja, 2005. 187 lk.

Jaan Kaplinski. Taivahe heidet tsirk. Lõuna-Eesti keelitsit luuletuisi. Tallinn: Verb, 2012. 64 lk.

Kauksi Ülle. Valit luulõq. Luulõtuuisi aastist 1980–2005. Obinitsa: Seto Ateljee Galerii, 2012. 365 lk.

Milvi Panga. Läämi kaemi. Võro: Võro Selts VKKF, 2005. 64 lk.

Maie Perve. Lämi süämele, lämi suule. Kärstna: M. Perve, 2011. 64 lk.

Evar Saar. Kõnõla mõtsan mädänü puuga. Luulõtuuisi aastist 1991–2014. Vahtsõ-Horma talu, 2014. 126 lk.

Mats Traat. Ugandi igatsus. Kolmass kogu luuletuisi tartu murden. Tartu: Ilmamaa, 2013. 72 lk.

Riina Trumm. Taivakõ, mu elo Laivakõ. Luulõt aastist 2004–2012. Villändi-Võro: R. Trumm, 2013. 40 lk.

Mari Vallisoo. Viimäne vihim. Tartu: Ilmamaa, 2013. 103 lk.

Ilmar Vananurm. Vii üle vii. Hilana: Hilanamoro, 2008. 96 lk.

Vastse äitsnemise aigu. Hendrik Adamsoni murdeluulevõistlus 1994–2012. Koostaja Jüri Viikberg. Tarvastun 2013. 157 lk.